

Μελέτη στοιχείων τοπικής ιστορίας μέσα από τη λογοτεχνία: Η περίπτωση των τοπικών- παραδοσιακών επαγγελμάτων της Δωδεκανήσου, χθες και σήμερα.

Δρ. Μουλά Ευαγγελία

Περίληψη

Στα πλαίσια των σύγχρονων μεθοδολογικών προσεγγίσεων της Νέας Ιστορίας η ολιστική, πολυπρισματική και πλουραλιστική θεώρηση του παρελθόντος προτείνεται ως μέσο υπέρβασης των συμβατικών αναγνώσεων, που δίνουν έμφαση στην στρατιωτικοπολιτική ιστορία και στο ρόλο των ηγεσιών. Η κοινωνική δυναμική και οι ενεργοί πολιτισμικοί παράγοντες αναδεικνύονται σε μείζονος σημασίας συνιστώσες κατανόησης του παρελθόντος. Το Habitus ενός συγκεκριμένου χωρόχρονου συντίθεται όχι μόνο μέσα από τις επίσημες ιστορικές πηγές αλλά και μέσα από ποικίλα πολιτισμικά θραύσματα. Αν λοιπόν στόχος της ιστορικής παιδείας είναι η ερμηνεία των δράσεων του ανθρώπου μέσα από την καλλιέργεια και την όξυνση της ιστορικής- κριτικής σκέψης των μαθητών, τότε προκύπτει ως ανάγκη ο εμπλουτισμός του γνωστικού αντικειμένου με στοιχεία που να παρουσιάζουν τη γνώση όχι ως περατωμένη αλήθεια, αλλά ως ερευνητική διαδικασία. Η λογοτεχνία μπορεί να αξιοποιηθεί σε αυτήν την κατεύθυνση ως έμμεση μαρτυρία, η οποία κατάλληλα ενταγμένη στο μάθημα της ιστορίας, μπορεί να συμβάλει στον αλληλοφωτισμό και να γονιμοποιήσει τα δεδομένα των δύο πεδίων. Ειδικά στο θέμα της τοπικής ιστορίας, της οποίας η διδασκαλία έχει πλέον θεσμοποιηθεί, η συμβολή της λογοτεχνίας μπορεί να αποβεί σημαντική πηγή και διάυλος κατανόησης ενός τόπου. Η περίπτωση της Δωδεκανήσου προσφέρεται ιδιαιτέρως για μια τέτοια προσέγγιση, εφόσον ο τόπος έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον πολλών λογοτεχνών. Καθώς βέβαια η λογοτεχνία δεν αντανακλά, ούτε μιμείται τη ζωή, αλλά την ερμηνεύει, λαμβάνουμε πάντα υπόψη μας ότι ο Δωδεκανησιακός χώρος στο αντίστοιχο φαντασιακό, δεν αποτελεί αυστηρά μετρήσιμη ή αντικειμενική πραγματικότητα. Η Δωδεκάνησος μέσα στο χρόνο, άλλοτε συγκινησιακά φορτισμένη, άλλοτε συμβολικά επενδυμένη ή ακόμα και ανιμυθιώτη, αποτυπώνεται στο σώμα των κειμένων των Δωδεκανήσιων και μη λογοτεχνών, όπου και αισθητοποιούνται πτυχές της καθημερινότητας, καθοριστικές για την ολιστική της σύλληψη. Μια τέτοια πτυχή είναι και αυτή των τοπικών παραδοσιακών επαγγελμάτων, που μας φέρνουν σε επαφή με το ζωντανό- παραγωγικό κομμάτι του τόπου και μας αποκαλύπτουν ξεχασμένες ή παραμελημένες πλευρές της δωδεκανησιακής πραγματικότητας. Οι τοπικές ασχολίες, αναντίρρητο μέρος του πολιτισμικού πλούτου του τόπου και πιθανά αξιοποιήσιμες δυνάμεις σε μια μελλοντική αιφορική λογική, αποτελούν άτυπα τεκμήρια στη μικροκλίμακα της καθημερινής ζωής και σκιαγραφούν την ιδιοσυγκρασία και τα βιώματα του δωδεκανησιακού λαού.

Μεθοδολογική στροφή: Ο ρόλος της τοπικής ιστορίας στο θεωρητικό πλαίσιο της Νέας Ιστορίας

Στα πλαίσια των σύγχρονων μεθοδολογικών προσεγγίσεων της **Νέας Ιστορίας**¹ η ολιστική, πολυπρισματική και πλουραλιστική θεώρηση του παρελθόντος προτάσσεται ως μέσο υπέρβασης των συμβατικών αναγνώσεων, που δίνουν έμφαση

στην στρατιωτικοπολιτική ιστορία και στο ρόλο των ηγεσιών. Η ιστορία αγκαλιάζει το σύνολο της ανθρώπινης εμπειρίας εξ ου και δεν υπάρχει απόλυτη συμφωνία ως προς τη φύση και το περιεχόμενό της. Σύμφωνα με διάφορες εκδοχές, το περιεχόμενο της ιστορίας είναι άλλοτε η κατανόηση της ανθρώπινης δράσης στο παρελθόν και το παρόν² και άλλοτε η μελέτη των αλλαγών των συμπεριφορικών μοντέλων των ανθρώπινων κοινωνιών³.

Οι απόπειρες ανασύστασης του παρελθόντος ακόμα και μέσα από την αμιγώς ιστορική-επιστημονική - ερευνητική διαδικασία έχουν μεγάλο βαθμό σχετικότητας, καθώς η όποια καταγραφή δεν μπορεί να αποσοβήσει τον παράγοντα της δικής της χρονικότητας. Το παρελθόν υποστασιοποιείται πάντα σε κάποιο παρόν, του οποίου όχι μόνο η μοναδικότητα και η εσωτερική ομοιογένεια είναι εξίσου αμφισβητούμενες, αλλά επιπλέον το συγκεκριμένο παρόν επιβάλλει τους δικούς του παραμορφωτικούς φακούς θέασης, ερμηνείας και εν τέλει κατασκευής του παρελθόντος. Έτσι αντιλαμβανόμαστε ότι η ιστορία αποτελεί διαρκές διακύβευμα προς διερεύνηση.

Η τοπική ιστορία⁴ είναι ένα ζωντανό, δυναμικό κομμάτι της γενικής ιστορίας που μας παρέχει τη δυνατότητα να ανασυγκροτήσουμε το παρελθόν των προγόνων μας και τον τρόπο που αυτοί βίωναν την καθημερινότητά τους. Ειδικά τις τελευταίες δεκαετίες έχει αναπτυχθεί παγκοσμίως, σε αντίβαρο της τάσης ενοποίησης, επιβολής ομοιομορφίας και υποχώρησης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών ενός τόπου, αλλά και της ερήμωσης των αγροτικών περιοχών⁵, ως παρεπόμενου της ανάπτυξης, της οικονομικής εκμετάλλευσης, του κοσμοπολιτισμού, της παγκοσμιοποίησης αλλά και της μετανάστευσης, η τάση επαναανακάλυψης των τοπικών κοινωνιών και του παρελθόντος τους⁶. Δεν λείπουν βέβαια οι απόπειρες εμπορικής- τουριστικής εκμετάλλευσης του τοπικού χρώματος και της παραδοσιακής κουλτούρας⁷, που κατασκευάζουν το παρελθόν κατά βούληση και πρόθεση. Οι προσδοκίες και τα κίνητρα του παρόντος διαμορφώνουν⁸ και χαρτογραφούν το παρελθόν ενός τόπου, νοηματοδοτώντας το. Παρόλα αυτά το τοπικιστικό ιστορικό ενδιαφέρον αποτελεί μια πραγματικότητα. Το Habitus⁹ ενός συγκεκριμένου χωρόχρονου συντίθεται όχι μόνο μέσα από τις επίσημες ιστορικές πηγές, αλλά και μέσα από ποικίλα πολιτισμικά θραύσματα¹⁰. Η έρευνα της τοπικής ιστορίας προκύπτει λοιπόν ως ανάγκη σύλληψης των ιδιαίτερου πνεύματος - αισθήματος, της περιρρέουσας ατμόσφαιρας και των αχαρτογράφητων πολιτισμικών περιοχών του παρελθόντος που θα μας επιτρέψουν την βαθύτερη κατανόησή του.

Η φυσική γεωγραφία, η κοινωνική ανθρωπολογία, η πολιτισμική ιστορία ενός τόπου αν και ξεχωριστές επιστήμες, συνδέονται αξεδιάλυτα και αλληλοϋποστηρίζονται στη διαδικασία ανασύστασης των ανθρώπινων κοινωνιών. Η οικονομική ζωή ενός τόπου, συναρτημένη με όλες τις παραπάνω επιστήμες, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα του προφίλ και δείκτη του πολιτισμού του¹¹. Οι αλλαγές σε αυτήν προϋποθέτουν αλλά και προκαλούν αλλαγές στο σύνολο πλέγμα της ζωής. Σταθερές των οικονομικών συνθηκών του παρελθόντος, όπως «η εναλλαξιμότητα, η αλληλεξάρτηση και η ομοιομορφία»¹² στους τρόπους, τις συνήθειες και τις δραστηριότητες των προγόνων μας, έχουν σήμερα εκλείψει.

Τοπική ιστορία, εθνική συνείδηση και λογοτεχνία

Από την άλλη, στο πλαίσιο μελέτης της τοπικής ιστορίας, της οποίας η διδασκαλία έχει πλέον θεσμοποιηθεί¹³, προτείνεται ένα «πλούσιο, πολυπρισματικό, εναλλακτικό, προκλητικό και αντιφατικό ενίοτε ιστορικό υλικό»¹⁴, ανάμεσα στο οποίο συγκαταλέγονται και τα λογοτεχνικά αποσπάσματα. Η συμβολή της λογοτεχνίας μπορεί να αποβεί σημαντική πηγή και διάυλος κατανόησης ενός τόπου¹⁵. Η λογοτεχνία εν γένει συλλαμβάνει τις απόκρυφες, υπόρρητες και ανεπαίσθητες εμπειρίες της ζωής. Αναζητά στοιχεία σε σφαίρες δράσης που η ιστορία δεν τολμά να εισέλθει και αναδύει πτυχές της καθημερινότητας μέσα από τις οποίες το ειδικό και μερικό αναδεικνύονται σε σημαντικά και καθολικής σημασίας. Κι ενώ οι προθέσεις όσων θεραπεύουν τη λογοτεχνία απέχουν πόρρω από την ιστορική ερευνητική διαδικασία και ο τόπος στη λογοτεχνική πρακτική προσφέρεται είτε σαν σκηνικό βάθος, στο φόντο του οποίου αναπτύσσονται οι χαρακτήρες και η πλοκή, είτε ως υβριδική αφηγηματική τεχνική, με πολλαπλές σημάνσεις και συνδηλώσεις, ένα ελάχιστο ιστορικής αλήθειας, κάποια θραύσματα ιστορικότητας σε μια σχετική κλίμακα, σίγουρα μπορούν να αντληθούν υπό συγκεκριμένους όρους και από τη λογοτεχνία. Η λογοτεχνία βέβαια, είναι μόνο φαινομενικά ιστορική, εφόσον βασική λειτουργία της είναι να απελευθερώνει κάποιες δυνατότητες που δεν πραγματοποιήθηκαν στο ιστορικό παρελθόν, συνδιαμορφώνοντας μαζί με τα ιστορικά δεδομένα τον αφηγηματικό χρόνο, με αμοιβαίες επικαλύψεις¹⁶.

Τα όρια εξάλλου ανάμεσα στα δυο είδη γραφής και κατανόησης του κόσμου, τη λογοτεχνία και την ιστορία, ποτέ δεν ήταν ξεκάθαρα και κατά καιρούς η ιστορία συμπεριλαμβανόταν στα λογοτεχνικά είδη. Αυτό ακριβώς υπογραμμίζει τη σύγχυση που προκαλεί η κατασκευή της αφαιρετικής έννοιας της ιστορίας, διαιωνίζοντας το μύθο της ύπαρξης μιας αντικειμενικής πραγματικότητας, ανεξάρτητης από το ανθρώπινο υποκείμενο¹⁷.

Το παρελθόν, η φύση, η επαρχία, ο παραδοσιακός τρόπος ζωής, η άποψη ότι η ελληνική περιφέρεια διαφύλασσε τον αυθεντικό χαρακτήρα, τα αγνά ήθη και την αμόλυντη από την πρόοδο ελληνική ψυχή¹⁸, τροφοδότησε και θεμελίωσε την ηθογραφική τάση στη νεότερη λογοτεχνία μας. Πέρα όμως από εξιδανικευμένες-ωραιοποιημένες προσεγγίσεις της ελληνικής υπαίθρου, η ελληνικότητα υπό την ευρεία έννοια και όχι στην υπηρεσία διαμόρφωσης μιας πρότυπης, αψεγάδιαστης και αδιάσπαστης εθνικής ταυτότητας, αναδύεται από όλη τη λογοτεχνική παραγωγή, όχι μόνο στη θεματολογία και τις άμεσες αναφορές στον τόπο, αλλά και στη γλωσσική μορφή ή τη δομή των κειμένων¹⁹.

Η μελέτη κειμένων με αναφορές σε μια τοπική κοινωνία, εξυπηρετεί μια επιπλέον βαθύτερη ανθρώπινη ανάγκη, αυτή του ανήκειν σε μια κοινότητα²⁰. Ο γενέθλιος τόπος²¹ είναι η πηγή των πρώτων βαθιών εντυπώσεων, αισθημάτων, αισθήσεων και παθών, το μέτρο αποτίμησης οποιουδήποτε άλλου τόπου. Ντόπιοι λογοτέχνες συχνά εντρυφούν στο παρελθόν του τόπου τους με αίσθημα ευθύνης αλλά κυρίως με αγάπη. Αναπόφευκτα λοιπόν η σχέση τους με το παρελθόν, καθώς προσλαμβάνει και προσωπικές διαστάσεις, διατρέχεται από νοσταλγία²², συναισθηματισμό και ειδυλλιακότητα.

Η περίπτωση της τοπικής ιστορίας της Δωδεκανήσου προσφέρεται ιδιαιτέρως για μια μέσω της λογοτεχνίας προσέγγιση, καθώς ο τόπος έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον πολλών ντόπιων και μη λογοτεχνών.

Η μελέτη των τοπικών επαγγελμάτων σε ένα εκπαιδευτικό πρότζεκτ

Η Δωδεκάνησος μέσα στο χρόνο, άλλοτε συγκινησιακά φορτισμένη, άλλοτε συμβολικά επενδυμένη ή ακόμα και αγιμυθιώτη, αποτυπώνεται στο σώμα των κειμένων των Δωδεκανήσιων λογοτεχνών, όπου και αισθητοποιούνται πτυχές της καθημερινότητας, καθοριστικές για την ολιστική της σύλληψη. Μια τέτοια πτυχή είναι και αυτή των τοπικών παραδοσιακών επαγγελμάτων, που μας φέρνουν σε επαφή με το ζωντανό- παραγωγικό κομμάτι του τόπου και μας αποκαλύπτουν ξεχασμένες ή παραμελημένες πλευρές της δωδεκανησιακής πραγματικότητας. Οι τοπικές ασχολίες, αναντίρρητο μέρος του πολιτισμικού πλούτου του τόπου και πιθανά αξιοποιήσιμες δυνάμεις σε μια μελλοντική αιφορική λογική²³, αποτελούν άτυπα τεκμήρια στη μικροκλίμακα της καθημερινής ζωής και σκιαγραφούν την ιδιοσυγκρασία και τα βιώματα του δωδεκανησιακού λαού.

Η περιγραφή των σταδίων και της δυναμικής εφαρμογής ενός εκπαιδευτικού πρότζεκτ²⁴ που θα ενέπλεκε την τοπική ιστορία με τη λογοτεχνία στην κατεύθυνση της διερεύνησης, προσέγγισης και αξιοποίησης των παραδοσιακών- τοπικών επαγγελμάτων υπερβαίνει τις προδιαγραφές της παρούσας εισήγησης. Επιγραμματικά μόνο μπορούμε να αναφερθούμε στους πιθανούς στόχους ενός τέτοιου πρότζεκτ, που μπορούν να διακριθούν σε :

Γνωστικούς:

- Να γνωρίσουν οι μαθητές τα παραδοσιακά επαγγέλματα που ανήκουν στην πολιτιστική κληρονομιά του τόπου
- να κατανοήσουν τη σημασία τους – οικονομική και πολιτισμική- για την τοπική κοινωνία και την προσφορά τους σε αυτή
- να αντιληφθούν τους λόγους οι οποίοι οδήγησαν στην παρακμή και τον αφανισμό αυτών των επαγγελμάτων
- να αναπτύξουν κριτικό πνεύμα απέναντι στην πορεία της εξέλιξης της τεχνολογίας και τη σχέση της με την περιθωριοποίηση των συγκεκριμένων επαγγελμάτων
- να μάθουν την ιστορία του τόπου

Συναισθηματικούς:

- Να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με τους γεροντότερους.
- να προσεγγίσουν βιωματικά τον τρόπο ζωής των κατοίκων του τόπου τους²⁵
- να προαχθεί η συλλογική αυτογνωσία και να αναγνωριστεί η διαφορετικότητα ως πολιτισμικός πλούτος

Ψυχοκινητικούς:

- Να αποκτήσουν βασικές δεξιότητες στην κατασκευή χειροτεχνιών.
- να μάθουν να χρησιμοποιούν τα σύγχρονα μέσα της τεχνολογίας.

Συνεργατικούς- οργανωτικούς:

- Να αναπτύξουν αισθήματα συνεργασίας και πρωτοβουλίας²⁶

- να μνηθούν στην ερευνητική μέθοδο προσέγγισης των δεδομένων και δημιουργικής επίλυσης προβλήματος
- να αναζητήσουν λύσεις και να προτείνουν τρόπους αξιοποίησης

Τα παραδοσιακά δωδεκανησιακά επαγγέλματα μέσα από τη λογοτεχνία

Πηγές της έρευνας μας θα αποτελέσουν κυρίως κείμενα Δωδεκανήσιων λογοτεχνών, αλλά θα συμπεριλάβουμε προς χάρη σύγκρισης αλλά και εμπλουτισμού των δεδομένων και αναφορές από μη Δωδεκανήσιους. Έτσι από τις σελίδες των ταξιδιωτικών εντυπώσεων του Φλομπέρ από τον 19^ο αι. ξεπηδούν ζωντανές μπροστά μας διάφορες επαγγελματικές ομάδες, των οποίων επιβιώσεις συναντούμε και σήμερα, σε διαφορετικά όμως πλαίσια αναφοράς. Οι μουλαράδες- αγωγιάτες, που κατείχαν τα μοναδικά μεταφορικά μέσα της εποχής σήμερα συναντιούνται μόνο δίκην τουριστικής ατραξιόν (π.χ. στη Λίνδο). Οι αγωγιάτες, μετέφεραν τα εμπορεύματα ή διακινούσαν τους ταξιδιώτες με άλογα και συχνότερα με μουλάρια. Λόγω των μεγάλων αποστάσεων μεταξύ των οικισμών, η μετακίνηση των ανθρώπων και η διακίνηση των προϊόντων με τα ζώα ήταν ο κυρίαρχος τρόπος μεταφοράς μέχρι τη δεκαετία του 1930 και σε μερικές περιοχές μέχρι τη δεκαετία του 1950, οπότε ολοκληρώθηκε το χερσαίο οδικό δίκτυο στο νησί. Ο μυλωνάς που αλέθει το σιτάρι στο μύλο του και ο ιδιοκτήτης του πανδοχείου δεν υπάρχουν πια κι έχουν αντικατασταθεί από σύγχρονα εργοστάσια και μεγάλα και καλά οργανωμένα ξενοδοχεία. Τότε όμως Αλευρόμυλοι υπήρχαν σε όλα τα χωριά και οι περισσότεροι ήταν υδρόμυλοι, δηλαδή τους κινούσε η δύναμη του νερού, οπότε τους έχτιζαν πάντα δίπλα σε ποτάμια και ρεματιές. Η προσφορά των μυλωνάδων ήταν τεράστια για αρκετές εκατοντάδες χρόνια στην διατροφή των κατοίκων όσο και στην κοινωνική ζωή. Στους νερόμυλους όσοι πήγαιναν να αλέσουν έμεναν εκεί ώσπου να πάρουν σειρά και να τελειώσουν το άλεσμα. Φιλοξενούνταν αρκετές ημέρες κι έτσι οι μύλοι ήταν τόποι κοινωνικής συναναστροφής. Φιλόξενοι οι μυλωνάδες ήταν σημαντικά πρόσωπα στην εποχή τους και ο κινητήριος μοχλός της αγροτικής οικονομίας. Άλλα πρόσωπα που επιδίδονται σε δραστηριότητες στις σελίδες των αναμνήσεών του είναι γυναίκες που κλώθουν σκοινιά από γιδομάλλι (54) και γριές που γνέθουν με το αδράχτι (60).

Στη δική του περιήγηση στη Δωδεκάνησο ο **Κάρολος Κρουμπάχερ** (1884-85) συναντά μες στην παλιά πόλη της Ρόδου, μεσάζοντες που προσπαθούν να του γίνουν απαραίτητοι για τις συναλλαγές του, ώστε να μην εξαπατηθεί, καθώς και μικρούς λούστρους. Στην Κάλυμνο φιλοξενείται από έναν καφετζή που εκτελούσε χρέη μάγειρα και ξενοδόχου, ενώ στη Λέρο παρατηρεί με θαυμασμό για την προχωρημένη σκέψη, την ποιότητα και την ευαισθησία των κατοίκων τη λειτουργία των σχολείων, του φαρμακείου και των γιατρών του τόπου με έξοδα της κοινότητας ή των πλούσιων μελών της (110)

Ο Λα Καριέρ, στο Ελληνικό του Καλοκαίρι, γνωστός λάτρης των νησιών μας, επισκέπτεται την Πάτμο. Εδώ ο συγγραφέας πρωτοσυναντά μια οικογένεια ψαράδων στο σπίτι των οποίων διαμένει. Η αλιεία αποτελούσε πάντα μια σημαντική δραστηριότητα στη Δωδεκάνησο. Σε όλους τους παραθαλάσσιους οικισμούς υπήρχαν

ψαράδες με μικρές βάρκες ή με μεγαλύτερα αλιευτικά σκάφη. Η αναφορά στον ταρσανά είναι επίσης δείκτης της ύπαρξης караβομαραγκών και η αναφορά στο παγοποιείο υπαινίσσεται το εμπόριο πάγου, που άλλοτε, προ των ηλεκτρικών συσκευών, ήταν πολύ επικερδές. Ο αγωγιάτης του νησιού εδώ εκτελεί πλέον χρέη μεταφορέα, ενώ κάποιες νεότευκτες ασχολίες παραπέμπουν στην πρόοδο που έχει επισυμβεί αλλά και στην τουριστική ανάπτυξη των νησιών, π.χ. ο πλανόδιος παγωτατζής που εκμεταλλεύεται την άφιξη των τουριστών για την αύξηση των κερδών του και η έλευση των κρουαζιερόπλοιων που σηματοδοτεί μια νέα εποχή στην οικονομική ζωή.

Στο σύντομο διήγημα Καρπάθικη τσαμπούνα της Χαράς Κοσεγιάν, της οποίας η μακρά παραμονή στη Ρόδο δικαίως την ιθαγενοποιεί, συναντάμε τους επαγγελματίες πετράδες από την Κάρπαθο, της οποίας το φυσικό ανάγλυφο είναι άμεσα συσχετισμένο με την οικονομική δραστηριότητα των κατοίκων. Πετράδες αποκαλούμε τους τεχνίτες που ειδικεύονται στην εξόρυξη της πέτρας από τα λατομεία (νταμάρια), καθώς και τους πετροχιστάδες, δηλαδή τους τεχνίτες που κατασκευάζουν αναλημματικούς τοίχους από πέτρες χωρίς συνδετικό υλικό, τους επονομαζόμενους "ξηροτρόχαλους" ή "ξηρολιθιές". Στο ίδιο διήγημα όμως, όπου εξωτερικό πλαίσιο της εγκιβωτισμένης ιστορίας είναι η σύγχρονη Παλιά πόλη της Ρόδου, συναντάμε έμμεσα στην απαξιωτική καταγραφή της εντύπωσης της αφηγήτριας, τον κράχτη-πωλητή που γλείφει λαίμαργα με τα μάτια του τους υποψήφιους αγοραστές, πράγμα που μας παραπέμπει σε οικείες και όχι πολύ ευχάριστες παραστάσεις.

Στο διήγημα του Σφουγγαράδες από *Τα Λόγια της Πλώρης* του Ανδρέα Καρκαβίτσα²⁷ αποδίδονται παραστατικά τόσο οι σκηνές του κατευόδιου όσο και οι θλιβερές στιγμές της ταφής των νεαρών αδικοσκοτωμένων πάνω στη δουλειά σφουγγαράδων.

Στο *θαύμα της Ρόδου* της Φράνσης Σταθάτου, που αναφέρεται στην ελληνιστική εποχή του Δημήτριου του Πολιορκητή, συναντάμε τους χαλκουργούς, να δουλεύουν πυρετωδώς για την κατασκευή του Κολοσσού, η παράδοση των οποίων συνεχίζεται μέχρι σήμερα στο έργο νεότερων ντόπιων καλλιτεχνών (βλέπε Νεοφύτου). Άλλοτε οι χαλκουργοί κατασκεύαζαν τα χάλκινα σκεύη οικιακής χρήσης, που επονομάζονται "βακίρια" ή "μπακίρια".

Αλλά αυθεντικότεροι και πληθωρικότεροι στις περιγραφές τους είναι οι ίδιοι οι Δωδεκανήσιοι λογοτέχνες, των οποίων η βιωματική σχέση τους με τον τόπο τους δίνει προφανώς πλεονέκτημα.

Ο Γιάννης Μαγκλής, στα *Παιδιά του ήλιου και της θάλασσας* αλλά και στους *Κολασμένους της Θάλασσας* καθώς και ο Ν. Κάσδαγλης στο διήγημα του Ο Μηχανικός (*Σπιλιάδες*) με τις σχεδόν ζωντανές περιγραφές της ζωής των ναυτικών και δη των σφουγγαράδων-μηχανικών μας μεταφέρουν συναισθηματικά φορτισμένο και αδιαμεσολάβητο το παρελθόν του τόπου και δη της Καλύμνου. Η δύσκολη-κακοπαθισμένη ζωή, η βασανιστική αγωνία και οι φόβοι της οικογένειας, ο κίνδυνος που συνεχώς παραμονεύει, η διαδικασία του βουτήγματος, τα πρωτόγονα μέσα, η μάχη με τα φυσικά φαινόμενα, ο υπεράνθρωπος άθλος της καθημερινότητας των σφουγγαράδων συνθέτουν έναν κόσμο ξεχασμένο και αυθεντικό, γεμάτο πόνο,

αγριότητα αλλά και βαθιά ανθρωπιά και καλοσύνη. Από την άλλη η ριψοκίνδυνη φύση, η ατιθάσευτη ψυχοσύνθεση, οι επισφαλείς συνθήκες ζωής κι ο ιδιαίτερος κώδικας τιμής των κοντραμπατζήδων ζωντανεύουν στις σελίδες των *Κοντραμπατζήδων του Αιγαίου* του Μαγκλή. Στον Πανορμίτη του Ν. Κάσδαγλη συναντάμε τους δημοφιλείς διασκεδαστές της παιδικής μας ηλικίας και όχι μόνο, μιας άλλης εποχής, τους υπαίθριους πανηγυρτζήδες και στα Πορτραίτα του σπιτιού μας του Β. Μοσκόβη τους Καραγκιοζοπαίχτες.

Ο Βασίλης Μοσκόβης ακόμα, στην *Κορυφή του Μόντε Σμίθ* μας παρουσιάζει την τέχνη της υφαντικής, όταν ακόμα αποτελούσε μέσο βιοπορισμού. Η νεαρή Στεργία είναι από τις πιο φημισμένες υφάντρες του νησιού και με τη δουλειά της συμβάλλει στο οικογενειακό εισόδημα. Η υφαντική ήταν κυρίως οικιακή απασχόληση και μία από τις πρωταρχικές γυναικείες ασχολίες. Οι γυναίκες ύφαιναν στον αργαλειό όλα τα είδη της καθημερινής ενδυμασίας, τα εσώρουχα, καθώς και τα μαξιλάρια, τα σεντόνια, τα κλινοσκεπάσματα, τα "κιλίμια" κ.ο.κ. Εδώ επίσης συναντάμε και τον επαγγελματία φωτογράφο, που ανήκει στην εποχή προ της τεχνολογικής επανάστασης, όταν η κατοχή μηχανής ήταν πολυτέλεια και ανταποκρινόταν στην ανάγκη διατήρησης των ιδιαίτερων στιγμών των επισκεπτών, επιτρέποντάς τους την φωτογραφική αποτύπωση των ενθυμήσεών τους.

Στο *Έρως- θέρως- θάνατος* της Ευγενίας Φακίνου, μεταφερόμαστε στη Σύμη των αρχών του προηγούμενου αιώνα επί Ιταλοκρατίας. Η κοινωνική διαστρωμάτωση αντανακλάται στην επαγγελματική ζωή. Οι φτωχοί ασχολούνται με την κτηνοτροφία, προσπαθώντας να δαμάσουν την ένδεια του φυσικού περιβάλλοντος σε αντίξοες συνθήκες στα ορεινά του νησιού, ενώ οι άρχοντες κατοικούν στη χώρα και απέχουν από οικονομικές δραστηριότητες. Εδώ συναντά κανείς επίσης τις εμπόρους στις ζωοπανηγυρεις του παρελθόντος που γινόντουσαν στο Μαντράκι, ντελάληδες που διαλαλούσαν τα σημαντικά γεγονότα (81), στεκόμενοι σε σταυροδρόμια και χτυπώντας το καμπανάκι τους για να προσελκύσουν την προσοχή του κόσμου, αλλά και τους πρώτους κινηματογραφιστές που έφερναν τις καινοτομίες του πολιτισμού στα νησιά. Ακόμα υπάλληλους της Δημαρχίας, που περνούσαν από κάθε φανάρι με μια σκάλα στον ώμο, ανέβαιναν γέμιζαν με πετρέλαιο τη λάμπα και την άναβαν, την εποχή πριν τον ηλεκτρισμό (60).

Η Σοφία Παράσχου στο εφηβικό της μυθιστόρημα *Με άγκυρα την καρδιά*, μας ταξιδεύει στην Κάρπαθο. Εκεί κατά την επίσκεψη της οικογένειας στην Όλυμπο, με σκοπό την παρακολούθηση ενός παραδοσιακού γάμου, η έκθεση των προικιών μας παραπέμπει στις επαγγελματίες κεντήστρες που αναλάμβαναν την προετοιμασία της προίκας της μέλλουσας νύφης. Ακόμα και σήμερα τα σπίτια στην Όλυμπο είναι διακοσμημένα με σπάνια ντόπια υφαντά και κεντήματα, κυρίως χειροποίητα από τις γυναίκες της Καρπάθου, ώστε μοιάζουν με μικρά μουσεία. Εξίσου παραστατικά περιγράφεται το λιομάζωμα, σαν μια διαδικασία κομβικής σημασίας για τη ζωή της κοινότητας, γύρω από την οποία συντονίζονται και συμμετέχουν όλοι οι κάτοικοι.

Η Ειρήνη Μοσκόβη στο *Τότε που ζούσα στον παράδεισο*, μας συστήνει τον οργανωμένο κόσμο ενός πλούσιου υποστατικού στην Ανατολή, με ποικίλες γεωργικές δραστηριότητες αλλά κι ενός αρχοντικού σπιτιού στη Σύμη, όπου το

υπηρετικό προσωπικό με την αυστηρή του εξειδίκευση κρατούσε στους ώμους του τη λειτουργία τους. Ταυτόχρονα γνωρίζουμε την αυτόκλητη δασκάλα Στυλιανή, που χρησιμοποιεί τα λίγα γράμματα που ξέρει έναντι ασήμαντων υλικών προσφορών των γονέων και προετοιμάζει τα παιδιά για την κανονική τους φοίτηση, στο αυτοσχέδιο σχολείο του σπιτιού της. Τέλος συναντάμε πολλούς ακόμα επαγγελματίες της εποχής, βοσκούς, τυροκόμους, μαραγκούς καθώς και γυναίκες που πλέκουν τσουράπια και τα πουλάνε.

Μαραγκός μάθαινε και στο με έντονα βιωματική- τοπική λαλιά γραμμένο διήγημά του: Ένας γάτος με πολύ παράξενο όνομα, ο Μανόλης Μαυρολέων²⁸. Εφτιαχνε για βιοποριστικούς λόγους «σσόκαρα», δουλεύοντας ξύλα που ξέβραζε η θάλασσα με υποτυπώδη εργαλεία, ανάμεσα στα οποία και κομμάτια σπασμένου γυαλιού.

Στα περισσότερα έργα που μελετήσαμε δεν λείπει η μορφή του καφετζή, μολονότι αλλάζει το πλαίσιο αναφοράς του. Παλιά, λιτά παραδοσιακά καφενεία μέχρι και σύγχρονα, μετατρέπονται σε μαρτυρίες μιας από τα βάθη του χρόνου συνήθειας του τόπου, με καταβολές από την Ανατολή αλλά και μπολιασμένη με το ιδιαίτερο ύφος του χώρου. Τα «ατέλειωτα φλιτζάνια δυνατού καφέ» (122) απαράγραπτο στάδιο της νησιώτικης καθημερινής και πανταχού ισχύουσας ιεροτελεστίας αποτελούν τον προθάλαμο για την κατανόηση της δωδεκανησιακής ψυχής, βασικό μέσο και ρυθμιστή της διανθρώπινης επικοινωνίας. Στα καφενεία άλλοτε σύχναζαν μόνο οι άνδρες για να συζητήσουν, να γλεντήσουν, να κάνουν ναργιλέ ή εμπορικές συναλλαγές και να συνάψουν συμφωνίες. Οι γυναίκες έμπαιναν σε καφενεία μόνο σε ειδικές περιστάσεις. Σήμερα εξακολουθούν να είναι δημοφιλής τόπος συνάντησης, και επιβιώνουν προσαρμοσμένα σε νέα πρότυπα. Όχι σπάνια βέβαια ο εκδυτικισμός και η εμπορευματοποίηση τα έχουν μετατρέψει σε καφετέριες.

Συμπέρασμα

Αναμφίβολα οι τοπικές ασχολίες²⁹, αναντίρρητο μέρος του πολιτισμικού πλούτου του τόπου, αποτελούν δεδομένα από τη μικροκλίμακα της καθημερινής ζωής, άτυπα τεκμήρια του *habitus* του τόπου, που σκιαγραφούν την ιδιοσυγκρασία και τα βιώματα του δωδεκανησιακού, εν προκειμένω λαού. Ο συνδυασμός της μελέτης των τοπικών- παραδοσιακών επαγγελμάτων και ασχολιών μέσα από τη λογοτεχνία, την επιτόπια έρευνα και λοιπές ιστορικές πηγές στο πλαίσιο ενός διαθεματικού πρότζεκτ στην υπηρεσία της προώθησης, μιας προσβλέπουσας στο μέλλον αειφορικής ανάπτυξης, θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια ουσιαστικότερη κατανόηση των ιδιαιτεροτήτων του τόπου και να διοχετευτεί σε ποικίλες δραστηριότητες, που θα αναδείκνυαν και θα αξιοποιούσαν τον πολιτισμικό πλούτο σε βιώσιμα αναπτυξιακά προγράμματα.

Βιβλιογραφία

Amato Joseph A., 2002, *Rethinking Home: A Case for Writing Local History*. University of California Press, Berkeley, CA.

Bachelard Gaston, 1969, *The Poetics of Space*, Boston, Beacon Press.

- Bellringer Alan W., C.B. Jones (eds.), 1986, *The Romantic Age in Prose*, Amsterdam, Rodopi.
- Bourdieu, P. , 1990, Structures, habits, practices, in P. Bourdieu, *The logic of practice* (pp. 52-79). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Davis Fred, 1979, *Yearning for Yesterday: A Sociology of Nostalgia*, New York: The Free Press.
- Dosse Francois, 2000, *Η ιστορία σε ψίχουλα, Από τα Annales στη «Νέα Ιστορία»*, (μτφρ. Αγγελική Βλαχοπούλου, εισαγωγή Χρήστος Χατζηϊωσήφ), Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο.
- Hobsbawm, 1983, *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Jordan Philip D., 1958, *The Nature and Practice of State and Local History*. Service Center for Teachers of History. Washington, DC.
- Le Goff Jacques- Nora Pierre, 1975, *Το έργο της Ιστορίας*, (μτφρ. Κλαίρη Μιτσοτάκη, επιμ. Άλκης Σταύρου), Αθήνα, Κέδρος.
- Le Goff Jacques, Chartier P., Revel J. (eds.), 1978 *L' Histoire Nouvelle*, Retz, Paris.
- Lefebvre Henri, 1991, *The production of Space*, Oxford, Blackwell.
- Ricoeur Paul, 1985, *Time and Narrative, Vol. III*, edition de Seuil, (the University of Chicago Press, Chicago, 1988, Kathleen Blamey- David Pellauer).
- Scott William, Gough Stephen, 2003, *Sustainable Development and Learning*, N.Y., Routledge Falmer.
- Stevens S. K., Lord Clifford L., Albert B. Corey, 1951, *Making our Heritage Live*, p. 132. Bulletin 2 issued by The American Association for State and Local History, November, Sturbridge, Mass.
- Tziovas Dimitris, 2002 (1993), *Το Παλίμψηστο της ελληνικής αφήγησης*, Αθήνα, Οδυσσέας.
- Valéry Paul, 1962, "Remarks on Intelligence, " *Politics and Intelligence*, New York: Pantheon Books.
- Wilson Rob, Dissanayake Wimal, 1996, *Global- local* , Duke University Press, Durham and London.
- Αποστολίδου Β., 1995, Η συγκρότηση και οι σημασίες της «εθνικής» λογοτεχνίας, *Επιστημονικό Συμπόσιο: Έθνος- Κράτος – Εθνικισμός (21-22/1/1994)*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα.
- Ασδραχάς Σπύρος Ι., 1995, *Ιστορικά Απεικασματα*, Αθήνα, Θεμέλιο,
- Ασωνίτης Σπυρίδων- Παππάς Θεόδωρος, *Τοπική Ιστορία, Γ΄ Γυμνασίου* (Βιβλίο Εκπαιδευτικού), ΟΕΔΒ, Αθήνα.
- Καμπουροπούλου, Χιονίδου, Φώκιαλη , 2004, *Μαθηματικά, Τέχνη και Οικονομία στο Επιστήμη και Τέχνη* (επιμέλεια Γκόβαρης Χ., Βρατσάλης Κ., Καμπουροπούλου Μ.) Αθήνα, Ατραπός.
- Κόκκινος Γιώργος, Γατσωτής Παναγιώτης, 2008, Τρόποι διδακτικής διαχείρισης επίμαχων και τραυματικών ιστορικών γεγονότων στη σχολική τάξη. Η μεθοδολογική πρόταση του James Percoco, *Φιλολογική*, τεύχος 104, Ιούλιος- Αύγουστος- Σεπτέμβριος: 49-61.

Κουργιαντάκης Χαράλαμπος Σ., 2008, 11 Αυγούστου στην Κέρκυρα. Διδακτική Προσέγγιση της τοπικής ιστορίας με βάση την ενσυναίσθηση, *Νέα Παιδεία*, τεύχος 127: 98-116.

Μαρκιανός Σ., Σκοπός του μαθήματος της Ιστορίας, ΠΕΦ Σεμινάριο 3, *Ιστορία*, Αθήνα.

Παναή Ευαγγελία, 2008, Ζέξιμο, σπορά, θέρος, λώνεμα και μετόχια στη Ρόδο, *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, ΚΒ' Τόμος, Ρόδος.

Χαραλαμπίδου Νάντια, 1995, Ο Λόγος της ιστορίας και ο λόγος της λογοτεχνίας, 249-277, σε *Ιστορική Πραγματικότητα και Νεοελληνική Πεζογραφία (1945-1995)*, Επιστημονικό Συμπόσιο, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

Πηγές

Lacarrière Jacques, 1980, *Το Ελληνικό Καλοκαίρι* (5^η έκδοση), Ι. Χατζηνικολή (Πισ, 1975). Μοσκόβης Βασίλης, 1956, *Στην κορυφή του Μόντε Σμίθ*, Αθήνα, Μαυρίδης.

Ενεπεκίδης Κ. Πολυχρόνης, 1994, *Η Ελλάδα, τα νησιά και η Μ. Ασία του Κάρολου Κρουμπάχερ, 1884-1885*, Αθήνα, Ωκεανίδα.

Καρκαβίτσας Α., 1991, *Τα λόγια της πλώρης*, Αθήνα, Νεφέλη.

Κάσδαγλης Νίκος, 1982, *Σπιλιάδες*, Αθήνα, Κέδρος.

Κάσδαγλης Νίκος, 1997, *Στον Πανορμίτη*, Αθήνα, Κέδρος.

Κοσεγιάν Χαρά, Καρπάθικη Τσαμπούνα, *Δίφωνο*, τεύχος 110, Νοέμβριος 2004.

Μαγκλής Γιάννης, (1963), 1976 (γ' έκδοση), *Τα παιδιά του ήλιου και της θάλασσας*, Αθήνα, Δωρικός.

Μαγκλής Γιάννης, 1953, *Κοντραμπατζήδες του Αιγαίου*, Αθήνα, Βιβλιοδετική.

Μαυρολέων Μανόλης, Ένας γάτος με παράξενο όνομα, *Ροδιακά Γράμματα*, 2006, τεύχος 6, Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, σσ. 38-47.

Μοσκόβης Βασίλης, 1987, *Τα πορτραίτα του σπιτιού μας*, Αθήνα, Εκδόσεις Βασδέκης (γ' έκδοση)

Μοσκόβης Βασίλης, 1956, *Στην κορυφή του Μόντε Σμίθ*, Αθήνα, Μαυρίδης.

Μοσκόβη Ειρήνη, *Όταν ζούσα στον Παράδεισο*, Εκδόσεις Ελληνικό Βιβλίο.

Παράσχου Σοφία, 2005, *Με άγκυρα την καρδιά*, Αθήνα, Πατάκης.

Φακίνου Ευγενία, 2003, *Έρω, θέρος, πόλεμος*, Αθήνα, Καστανιώτης.

Φλομπέρ Γουσταύος, 1997, (β' έκδοση) *Το ταξίδι μου στη Ρόδο*, (εισ.- μτφρ. Τατιάνα Τσαλίκη- Μηλιώνη) Αθήνα, Ύψιλον.

¹ Le Goff Jacques, Chartier P., Revel J. (eds.), *L' Histoire Nouvelle*, Retz, Paris, 1978

² Μαρκιανός Σ., Σκοπός του μαθήματος της Ιστορίας, ΠΕΦ Σεμινάριο 3, *Ιστορία*, Αθήνα, σελ.19.

³ Philip D. Jordan, *The Nature and Practice of State and Local History*. Service Center for Teachers of History. Washington, DC. 1958.

⁴ Ασδραχάς Σπύρος Ι., *Ιστορικά Απεικασματα*, Αθήνα, θεμέλιο, 1995 (Τοπική ιστορία, 178-182)

⁵ Η συνειδητοποίηση της ερήμωσης και της παρακμής των αγροτικών περιοχών οδήγησε συντηρητικούς και ριζοσπάστες στην επανανακάλυψη της σημασίας της τοπικής κουλτούρας και στην προσπάθεια αναβίωσής της, ενεργοποιώντας κύματα νοσταλγίας και ιδεαλιστικών κοινοτοπιών Bellringer Alan W., C.B. Jones (eds.), 1986, *The Romantic Age in Prose*, Amsterdam, Rodopi:3)

⁶ Wilson Rob, Dissanayake Wimal, *Global- local*, Duke University Press, Durham and London, 1996: 4.

⁷Η σημασία της επινόησης- κατασκευής της έννοιας της παράδοσης διατυπώθηκε από τον Eric Hobsbawm, *The Invention of Tradition* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983).

⁸ Για χωρικό ματεριαλισμό κάνει λόγο ο Lefebvre (1991, *The production of Space*, Oxford, Blackwell : 1-67)

⁹Σύμφωνα με την ανάλυση του Bourdieu πρόκειται για ένα σύνολο τάσεων- διαθέσεων – σχημάτων αντίληψης, σκέψης και δράσης που το υποκείμενο αναπτύσσει ανταποκρινόμενο στην πίεση και τις προδιαγραφές των αντικειμενικών συνθηκών, μέσα από το οποίο ενισχύεται η διαίωσιση των κοινωνικών δομών. Bourdieu, P., 1990, Structures, habits, practices. In P. Bourdieu, *The logic of practice* (pp. 52-79). Stanford, CA: Stanford University Press. Bourdieu, 1990.

¹⁰Dosse Francois, *Η ιστορία σε ψίχουλα, Από τα Annales στη «Νέα Ιστορία»*, (μτφρ. Αγγελική Βλαχοπούλου, εισαγωγή Χρήστος Χατζηϊωσήφ), Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2000.

¹¹Le Goff Jacques- Nora Pierre, *Το έργο της Ιστορίας*, (μτφρ. Κλαίρη Μιτσοτάκη, επιμ. Άλκης Σταύρου), Αθήνα, Κέδρος, 1975 (Pierre Chaunu, Η οικονομία. Περασμένα στάδια και προοπτικές, μέρος δεύτερο: 211-237)

¹²Paul Valéry, “Remarks on Intelligence,” *Politics and Intelligence* (New York: Pantheon Books, 1962 : 79.

¹³Στην Ελλάδα το ΥΠΕΠΘ με εγκύκλιο του 1990 (Γ2299/29-01-90 και Γ3/563/15-2-90) πρότεινε την ένταξη της τοπικής ιστορίας στο αναλυτικό προγράμματα των Γυμνασίων, αλλά μόλις οκτώ χρόνια αργότερα (2-6-1998) εξέδωσε πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος για τη συγγραφή σχολικού εγχειριδίου.

¹⁴Κόκκινος Γιώργος, Γατσωτής Παναγιώτης, Τρόποι διδακτικής διαχείρισης επίμαχων και τραυματικών ιστορικών γεγονότων στη σχολική τάξη. Η μεθοδολογική πρόταση του James Percoco, *Φιλολογική*, τεύχος 104, Ιούλιος- Αύγουστος- Σεπτέμβριος, 2008: 49-61 (55)

¹⁵ Joseph A. Amato *Rethinking Home: A Case for Writing Local History*. University of California Press. Berkeley, CA. 2002: 128

¹⁶Paul Ricoeur, *Time and Narrative, Vol. III*, edition de Seuil, 1985, the University of Chicago Press, Chicago, 1988 (Kathleen Blamey- David Pellauer), σελ.192.

¹⁷Νάντια Χαραλαμπίδου, Ο Λόγος της ιστορίας και ο λόγος της λογοτεχνίας, 249-277 (251) σε *Ιστορική Πραγματικότητα και Νεοελληνική Πεζογραφία (1945-1995)*(Επιστημονικό Συμπόσιο), Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1995.

¹⁸ Για να αναδειχθεί η συνέχεια του ελληνικού πολιτισμού στο χρόνο διαμορφώθηκε κατόπιν από τους δημοτικιστές το ιδεολόγημα της «εθνικής ψυχής», ως πεμπτουσία της πολιτισμικής έκφρασης του έθνους, γύρω από το οποίο κατάφεραν να ενοποιήσουν , ξεκινώντας από την γλωσσική ενοποίηση , την λογοτεχνική παραγωγή της νεοελληνικής περιόδου. Αποστολίδου Β., Η συγκρότηση και οι σημασίες της «εθνικής» λογοτεχνίας, *Επιστημονικό Συμπόσιο : Έθνος- Κράτος – Εθνικισμός (21-22/1/1994)*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα, 1995, σελ.36

¹⁹Η μακρά προσκόλληση της λογοτεχνικής παράδοσης στο επιστημολογικό πεδίο του Ρομαντικού Ουμανισμού και η πανκυριαρχία της γενιάς του '30 οδήγησε στην επιβολή μιας ενιαίας, ομογενοποιημένης γλώσσας, που λειτουργούσε ως απόδειξη της ιστορικής συνέχειας και της πολιτισμικής ομοιογένειας της Ελλάδας. Tziovas Dimitris, 2002 (1993), *Το Παλίμνηστο της ελληνικής αφήγησης*, Αθήνα, Οδυσσέας: 172-191).

²⁰ S. K. Stevens, Lord Clifford L., Albert B. Corey, *Making our Heritage Live*, p. 132. Bulletin 2 issued by The American Association for State and Local History, November, 1951, Sturbridge, Mass.

²¹Για την έννοια του γενέθλιου τόπου κυριολεκτικά και συμβολικά βλέπε : Gaston Bachelard, *The Poetics of Space* (Boston: Beacon Press, 1969).

²²Για το θέμα της νοσταλγικής προσέγγισης του παρελθόντος βλέπε: Fred Davis, *Yearning for Yesterday: A Sociology of Nostalgia*, New York: The Free Press, 1979.

²³Από την εφαρμογή αντίστοιχου προγράμματος με άξονες τα μαθηματικά την τέχνη και την οικονομία, τα παιδιά «βρήκαν την τελική παραγωγή προϊόντων ποιότητας πολύ διασκεδαστική και χρήσιμη, γιατί βοηθά αυτούς που θέλουν να γίνουν στο μέλλον έμποροι και βιοτέχνες. Από τις απαντήσεις τους φάνηκε ότι συνειδητοποίησαν την αξία της ποιότητας στην παραγωγή και συνδέουν

την ποιότητα με τον πολιτισμό». Βλέπε: Καμπουροπούλου, Χιονίδου, Φώκιαλη (2004), Μαθηματικά, Τέχνη και Οικονομία στο *Επιστήμη και Τέχνη* (επιμέλεια Γκόβαρης Χ., Βρατσάλης Κ., Καμπουροπούλου Μ.) Αθήνα, Ατραπός.

²⁴Scott Willaim, Gough Stephen, (2003), *Sustainable Development and Learning*, N.Y., Routledge Falmer.

²⁵Κουργιαντάκης Χαράλαμπος Σ., 11 Αυγούστου στην Κέρκυρα. Διδακτική Προσέγγιση της τοπικής ιστορίας με βάση την ενσυναίσθηση, *Νέα Παιδεία*, τεύχος 127, 2008: 98-116.

²⁶ Η ενεργητική συμμετοχή των μαθητών στην ανακάλυψη του τοπικού παρελθόντος θεωρείται από τους σημαντικότερους λόγους που καταξιώνουν την προσέγγιση της τοπικής ιστορίας στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας (Ασωνίτης Σπυρίδων- Παππάς Θεόδωρος, *Τοπική Ιστορία*, Γ΄ Γυμνασίου (Βιβλίο Εκπαιδευτικού), ΟΕΔΒ, Αθήνα :18).

²⁷Αθήνα, Νεφέλη, 1991, σελ.90

²⁸Ροδιακά Γράμματα,2006, τεύχος 6, Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, σσ .38-47

²⁹Μια αναλυτική παρουσίαση των γεωργικών εργασιών στα Δωδεκάνησα του χθεσ εντοπίζουμε στο : Ευαγγελία Παναή, Ζέξιμο, σπορά, θέρος, λώνεμα και μετόχια στη Ρόδο, Δωδεκανησιακά Χρονικά, ΚΒ΄ Τόμος, Ρόδος 2008.